

Louise Netoliczka: Die Siebenbürgisch-sächsische Volkskunst.

Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Herausgegeben von Karl Kurt Klein. 64. évfolyam, Nagyszeben, 1941. 2. füzet, 104—125. lap,

(Könyvismertetés.)

A fenti címmel megjelent tanulmány Erdély földjén élő szász lakosság népművészetét tárja elénk. Tartalma és az a körülmény, hogy a keleteurópai németiség nagymultú vezető folyóiratában jelent meg, kell hogy a magyar néprajz érdeklődését is nyomatékkal felkeltse. Mivel a szerző gondosan számbaveszi az eddigi német kutatások eredményeit is, a tanulmány különösen alkalmas arra, hogy lássuk miképpen vélekednek a szász kutatók népük művészetéről, arról a művészetről, amelyről már a magyar tudománynak is volt mondanivalója s amely művészet számtalan ponton falálkozik, érintkezik, hasonlóságot mutat a magyar népművészettel.

Az erdélyi szászok népművészete szorosan belekapcsolódik a polgárság művészetébe, — kezdi fejtegetését a szerző. A parasztság csak bizonyos technikai eljárásokat ismer (fafaragás, szövés, hímzés, húsvéti tojások díszítése, stb.); általában azonban a falusi és városi céhbeli mesterek kezéből kerülnek ki a művészkedésre is jellemző holmik. Mindezek azonban az általános népi érzületben gyökereznek, úgyhogy a falusi művészkedés és a városi kézművesek munkái harmónikus egészet alkotnak s közös visszatükrözői az erdélyi szász népi szellemnek. Az erdélyi szász népművészet nem zárt gazdálkodási formában gyökerező kimondott pásztor- és parasztművészet, hanem jelentékeny lecsapódását őrzi a különböző történeti stílusoknak is. Mindezeket azonban nem érezzük idegen elemnek a népművészetben. Nyomukban a régi formakincsek szerencsésen gazdagodtak. Éppen úgy harmónikusan illeszkednek be a szász népművészetbe, mint a magyar, román, szláv és közeli behatások. Szerettük volna, ha ezekre az idegen behatásokra részleteiben is rámutat a szerző. Sajnos, a hivatkozott *C. Petranu* tanulmányokkal nem lehet sokra menni s a *Petranu* által felsorakoztatott szász véleményeket (pl. *Brenndörferét*, *M. Orendét*) részleteiben kellene megvizsgálni. Bizonyára hasznos tanulságok adódnának az irodalomtörténet-szoldalról felvetett népművészeti kapcsolatok kibogozásából is.¹ Helyesebben tette volna a szerző, ha „Aufgaben und Methode der sächsischen Volkstrachtenforschung in Siebenbürgen“ és

¹ K. K. Klein: Rumänisch-Deutsche Literaturbeziehungen. Heidelberg, 1929. 42. skk, 1.

„Arta populară săsească“ tanulmányainak egyes, *Petranutól* is kiemelt részleteredményeit jobban hangsúlyozza. De különben egyes népművészeti szempontból számbajöhető ruhadarabok átvétele a népi műveltség egészét tekintve szerintünk többoldalú megvizsgálást kíván. Az, hogy pl. a szászok a románoktól átvették a *Koschok*² (rom. *cojoc*) néven ismert báránybőr bundát, bizonyos sapkaformát, s ma románokkal készíttetik Szászrégen környékén a templomi szűrőket (l. ismertetett munk. 119. l.), ez azt is jelenti, hogy a románság gazdaságilag szoros kapcsolatban áll a szászsággal. Termel a szászságnak, mivel a szászok gazdálkodása már olyan alakuláson ment át, amelyben ezeknek vagy az ezeket helyettesítő ruhadaraboknak az előállítására nem gazdaságos. A szászság az átvétellel kétségkívül a románság helyi gazdálkodását segíti elő. Mindez arra is figyelmeztet, hogy az átadással és átvevással járó folyamatban nemcsak a kölcsönvett javak statikus szemlélete és értékelése játszik szerepet, hanem a népi gazdasági érintkezések dinamikus folyamata is, amelyben tulajdonképpen az átvevő fél igényétől függ, hogy az átadó mit adhat át neki. Kétségkívül való, hogy itt a műveltségi folyamatot az átvevő fél irányítja és teszi lehetővé. A dinamikusabb népcsoport irányítja egy statikusabb népcsoport termelését; sokan azután csak mereven az átvett javakat nézve, hajlandók azokat „hatásoknak“, „átvételeknek“ minősíteni s jelentőségüket az átadó félnél keresni, mint azt *Petranu* is teszi. Mindebből az is következik, hogy a hatások, átadások és átvételek kérdését egészen másképpen kell megítélnünk akkor, ha azok különböző gazdasági és társadalmi szintek között mennek végbe. Különbözik a helyzet a népművészet területén túl, román és magyar viszonylatban is.

Mint minden igazi népművészetnél, — írja *L. Netoliczka* — az erdélyi szász népművészetnél is a szokás az állandó irányító; hiszen a szokás az, amely a fájdalom és öröm ünnepeinek, a munkamenetnek és a dolgoz életnek egész teljességét magába foglalja, egyúttal pedig határozott, folytonosan öröklődő világnézettől függ. Ezek a világnézettől függő szokások az erdélyi szász népcsoportnál is mélyen visszanyúlnak a századokba, sőt évezredekbe, ezért nem csodálkozhatunk, ha az erdélyi szász népművészet is bizonyosságot tesz arról az örök lényegről, amely a germán-német embert a bronzkortól a mai napig jellemzi.

A tartalmas bevezetés után bemutatja *L. Netoliczka* az erdélyi szászság művészeti formáit. A faépitkezésnél a kapukat ősi szimbólikus motívumokkal díszítik, amilyen az életfa és a napkorong. A kő- és téglaházak homlokzatán virág- és indadíszítményeket találunk. Különösen szép a barcasági házak karcolt homlokzat-díszítménye. A karcolt díszítmények jellegzetes

² *C. Petranu*: Influence de l'art populaire des roumains sur les autres peuples de Roumanie et sur les peuples voisins. Kny. Bukarest, 1936. 31—32. l.

paraszti formák (életfa), míg a falfelületből kiemelkedő díszítmények között megjelennek a renaissance és rokokó motívumok. Borvidéken gyakori a szőlőfürt ábrázolása. Csűrőkön, tengeri-górékon ősi germán jeleket is találunk. A tiszta szobák gerendáin elszigetelve feltűnik a hatágú csillag s az életfa ábrázolása. Régi germán díszítményeket őriztek meg a templomi szuszékok, amelyek ma már sok helyen a szemestermények eltartására szolgálnak. Rovással és karcolással díszítik a szerelmi ajándékokat (guzsaly, orsó, gereblye, villa), a gazdasági élet apróbb tárgyait (pl. kaszakötartó). A színes fafestés a 16. században bajor területről került el a szászokhoz. A festetti butoroknál az alapszín sötétkék, világoskék vagy vörösbarna. Az alapszínre festett virágokon fekete és fehér árnyalások láthatók. A butorok festését az asztalos felesége végzi. Az ú. n. Lutherasztal és a fali szekrények a késői gót stílust őrzik, míg a többi butoroknál a renaissance, barokk és rokokó elemeit ismerhetjük fel. A bútorokon is megtaláljuk a vázából vagy szívből kinövő életfa ábrázolását. Felhívja a szerző a figyelmet a rekeszes templomi mennyezetekre, amelyek ékességei az erdélyi protestáns templomoknak is.

A díszes kályhacsempék készítése a 18. században virágzott, de mázatlan gót stílusú csempék már a 15. századból (nálunk a 14. századból, Magy. Népr. II. 366. l.) maradtak fenn. A 16. századból egyszínű zöld és kékesfehér csempéket ismerünk. Külön említés illeti meg az egyes tulipános, szőlős díszítésű csempéket. Ezeket éppenúgy, mint más agyagárut a piacra, vásárookra készítették. *L. Netoliczka* megemlíti a fontosabb agyagipari központokat, a kobaldek sgraffittos edényeket, — amelyeket egyébként *Viski Károly* „egyénies magyar ízlés emlékei”-nek tart,³ — a céhkorsókat. A cserépholmik a himzések és szőttések mellett az erdélyi szász népművészet legszebb darabjai. Művészi darabokat találunk a cím-, vörös- és sárgaréz edények között. Itt említjük meg, hogy nagyon szép erdélyi szász cínedény gyűjteménye van a budapesti Néprajzi Múzeumnak. Az egyes edényeken látható ábrázolások fontos forrásanyagot nyújtanak az erdélyi szászok néprajzához. — A kovácsmunkák közül az ajtóvasalásokra, ablak- és ajtókeretekre, kocsmacégerekre, stb. hívja fel a figyelmet.

A szászok népi jellemvonása erősen megnyilatkozik a textil-munkákon. Már a 15. században gazdag himzéseket találunk. A geometrikus minták mellett feltűnnek az állatábrázolások (farkas, sas, zászlós áldozati bárány, stb.). A szőttések színe vörös és fehér, ritkábban fekete. Megemlíti *L. Netoliczka* a karacsonyfa és a húsvéti tojás díszítését. Független szövőszéken szép főkötő részeket készítettek. Művészi darabok a sző-

³ *Viski Károly*: Erdélyi magyarság. Népművészet. Budapest, é. n. 13. l.

vött vállborítók, gyapjú kötények, övek, átalvetők. Ez utóbbiak kétségkívül román eredetűek a szászoknál. A szalagszövő táblácskákkal is művészi munkát készítenek. A technikai eljárást az őshazából hozták magukkal. Ezt a nézetet részletesebben is meg kellene vizsgálni, mert a szalagszövő táblácskák földrajzi elterjedése azt mutatja, hogy Kelet-Európa népei is igen régen ismerték.⁴ Népművészetileg is említésreméltók a berakással, stoppoló öltéssel, tüllhímzéssel, netzeléssel díszített ruhadarabok. Helyenként elterjedt a gyöngyhímzés.

A bőrdíszítésnél kelet-európai befolyást vehetünk észre, de a szűcs-hímzések mégis különböznek a román és magyar szűcs-munkáktól. Sorra felsorolja *L. Netoliczka* a különböző díszes bőrruhadarabokat. A stolzenburgi templomi szűrőkről azt írja, hogy szoros rokonságban vannak a magyar szűrrel, de a magyaroktól való átvételről mégsem beszélhetünk. A ruhadarabok formája nyilvánvalóan a középkori német „*Schaube*“-ra vezethető vissza. Érdekes, hogy a magyar szűr eredetét még távolabbra vezeti vissza *A. Haberlandt*, amikor — a részletes megokolás mellőzésével — így nyilatkozik: „Es mag dem sogar eine bastarnische-dakische (!) Urform der Tracht in diesem Lebensraum zugrunde liegen. Sie wurzelt damit in der gleichen germanischen Altschicht, in der auch das mittelalterliche deutsche Trachtenwesen der Landleute und der dem Wetter ausgesetzten Lebensrufe seine Grundlage fand.“⁵

Népművészeti szempontból felemlíthetjük még a szironyozással készült tüszöket, a különböző ékszereket (boglárok, kacsok, melltűk, stb.), amelyek már a 15. századból is maradtak fenn s a történeti stylusok mellett a régi germán ékszerekkel is hasonlóságot mutatnak.

A részleteredmények összefoglalásánál hangsúlyozza *L. Netoliczka*, hogy az erdélyi szász népművészet nemcsak a környező népek művészetétől, hanem más német néptörzsek és népcsoportok művészetétől sok megnyilatkozásában különbözik. A népművészetnek csak nagyon kevés része fakad élő művészi tevékenységből, kevés része tartozik az élő műveltségi javak közé. Legnagyobb részük pusztulóban van s csak véletlen eseteknek köszönhetjük, hogy előbukkannak. A hagyományos művészi formát őrző műveltségi javak új elemekkel, gyári árukkal, népi kapcsolat nélküli portékákkal keverednek. Szerencsére már kezd felőni egy olyan nemzedék, amely a hagyományokat az újításokkal, a fajlag meghatározott világnézettel harmónikusan összekapcsolja s ezzel a népművészet új virágzását segíti elő.

A szerző könnyen áttekinthető, tartalmas tanulmánya közelebb hoz bennünket Erdély néprajzának megismeréséhez s

⁴ V. ö. *Bátly Zs.*: Szalagszövő táblácskák. Népr. Ért., II, 1901, 147. l.

⁵ *A. Haberlandt*: Das Gefüge der deutschen und magyarischen Volkskultur. Neue Heimatblätter, I. 1936. 197. l.

újabb részletmunkára ösztönöz. Mondanivalójának megértését azonban könnyebbé tehetné volna az, ha megfelelő illusztrációs anyaggal is kibővíti a tanulmányt. Sajnos, a képanyag hiányát gondos irodalmi utalásai sem pótolják.

Budapest.

Gunda Béla.

Luise Netoliczka: Die siebenbürgisch-sächsische Volkskunst. (Buchanzeige).

Béla Gunda macht in Begleitung einer anerkennenden Kritik die obige Studie bekannt, die über die Volkskunst der sächsischen Bevölkerung Siebenbürgens handelt. Sehr beachtenswert sind die folgenden Bemerkungen des Rezensenten:

„Die Übernahme einzelner, vom Standpunkt der Volkskunst beachtenswerter Kleidungsstücke erfordert — im Zusammenhang der Totalität der Volkskultur betrachtet — u. E. eine Prüfung von mehreren Seiten. Wenn beispielsweise die Sachsen von den Rumänen den als 'Koschok' (rum. cojoc) bekannten Lammfellpelz sowie bestimmte Mützen-Formen übernommen haben und wenn sie in der Gegend von Sächlich-Reen ihre Kirchenpelze heute durch Rumänen anfertigen lassen (vgl. S. 119 der ersten angezeigten Arbeit), so bedeutet das auch, das die Rumänen in enger wirtschaftlicher Verflechtung mit den Sachsen stehen. Sie erzeugen für die Sachsen, da deren Wirtschaft bereits durch solche Wandlungen hindurchgegangen ist, dass die Herstellung dieser oder der sie vertretenden Kleidungsstücke schon nicht mehr wirtschaftlich erscheint. Zweifellos befördern die Sachsen durch diese Übernahmen die örtliche Wirtschaft des Rumänentums. All dies macht deutlich, dass in dem Prozess der Übergabe und Übernahme nicht nur die statische Betrachtung und Bewertung der Leihgaben eine Rolle spielt, sondern auch der dynamische Ablauf der wirtschaftlichen Berührungen der Völker, bei dem es letztlich von den Ansprüchen des übernehmenden Teiles abhängt, was der Übergeber ihm geben kann. Es ist zweifellos Tatsache, dass hier der Übernehmer den Kulturprozess lenkt und ermöglicht. Die dynamischere Volksgruppe lenkt die Erzeugung einer statischeren Volksgruppe; viele sind, indem sie starr nur die übernommenen Güter im Auge haben, geneigt, diese als „Auswirkungen“, Übernahmen“, zu qualifizieren und, wie das auch Petranu tut, ihre Bedeutung bei dem übergebenden Teil zu suchen. Hieraus folgt auch das, dass wir die Frage der Auswirkungen, Übergaben und Übernahmen ganz anders zu beurteilen haben, wenn sie zwischen Partnern verschiedenen wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Zuschnittes erfolgen. — Im übrigen ist über das Gebiet der Volkskunst hinaus die Lage im rumänisch-ungarischen Verhältnis ähnlich.“